

УДК 711.01/09

к. арх., доцент Шульга Г.М., Онуфрив Я.О.,
Національного університету «Львівська політехніка»

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ГІРСЬКОЛИЖНИХ КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Визначені основні історичні етапи формування сучасної системи гірськолижних комплексів в Українських Карпатах. Проведений детальний аналіз факторів, що впливали на розвиток гірськолижних комплексів та охарактеризовані особливості кожного історичного етапу на теренах Українських Карпат в порівнянні з еволюційними процесами розвитку таких комплексів у світовій практиці проектування. Визначені основні передумови формування сучасної системи гірськолижних комплексів в Українських Карпатах.

Ключові слова: еволюція, гірськолижний комплекс, профіль експлуатації, туристична інфраструктура, Українські Карпати

На сьогодні відомо як зародився та розвивався гірськолижний спорт у світі. В професійній літературі визначені особливості історичних етапів формування гірськолижних комплексів в світовій практиці проектування. Зокрема, ця тема висвітлювалась у працях Ополовнікової Е.А., Максимова О.Г., Шульги Г.М. Існують також історичні нариси та сучасні дослідження розвитку зимового туризму в Українських Карпатах. Більш детально деякими сучасними дослідниками розглядається проблема розвитку гірських туристичних притулків в Українських Карпатах. Проте відсутні ґрунтовні дослідження еволюції формування сучасної системи гірськолижних комплексів на території Українських Карпат. Це створює потребу у детальнішому аналізі цієї проблеми для визначення передумов створення сучасної ситуації в практиці проектування гірськолижних комплексів в Україні.

Історія гірськолижного спорту в Українських Карпатах починається кін. XIX – поч. XX ст. з активізації активного відпочинку і з появою перших лижних клубів. Початок освоєння гірських районів в цілях відпочинку відбувався в цей час і в світі [1]. Цей початковий період зародження гірськолижного туризму в Українських Карпатах, зокрема, мав свої особливості через події першої світової війни, що відбувалися безпосередньо на території Карпат. Аналіз доступних архівних першоджерел та галицьких видань дає підстави виділити два основні періоди історії розвитку туристичної інфраструктури Карпат до другої світової війни:

- I період - австрійський: початок і становлення (друга пол. XIX ст. - 1914 р.);

- II період – польсько-румунсько-чехо-словацький: розвиток у міжвоєнний період (1918-1945 рр.) [2].

З появою перших ентузіастів і аматорських клубів, що пропагували та організовували піші походи на лижах по гірських районах та різного роду сходження, катання на лижах стає все більш популярним заняттям серед місцевого населення та аматорів з більших міст. Так починається **I початковий етап** становлення аматорського лижного спорту на теренах Українських Карпат. Це створює потребу в організації хоча б тимчасових прихистків, де можна було б ховатися від негоди. Для обслуговування лижників будуються гірські туристичні притулки як тимчасові житла у формі сільських хат і/або дуже спрощених готелів в умовах віддалення від поселень і, як правило, високо в горах [3].

Головним лещетарським центром у Львівській області було с. Славське (на той час в українській розмовній мові вживалося слово «лещетарство» для означення лижного спорту [4]). Селище здавна було відомим кліматичним курортом. Популярність Славського була зумовлена також тим, що у 1895 р. зі Львова вирушив перший туристичний поїзд за маршрутом "Львів - Сколе" [5]. Перший лещетарський дім відкрито у Славському 6 січня 1912 року, який, для порівняння, удвоє перевищував аналогічний заклад у Закопаному. Цього ж року у Славському з'явилися перша аматорська лещетарська школа для початківців, норвезька школа їзди, стрибків з трампліна та туристичного лещетарства. Лижні сходження організовувались тоді на вершинах гір Тростян, Високий Верх, Ільза й Кичера, що оточують селище (рис. 1) [6].

Рис. 1. Лижні сходження у с. Славське на поч. XX ст. [7]

Більшість міського населення все ж не було втягнуте в активний відпочинок в гірській місцевості у зв'язку з проблемами транспортної доступності. Проте з появою вузькоколіїної залізниці ситуація почала змінюватися.

За період від 1890 р. по 1960 р. в Західній Україні було побудовано значну кількість вузькоколіїних залізниць, що було поштовхом до розвитку туристичної інфраструктури в Карпатах. Так з'явився прошарок міського населення (міська еліта), який потребував періодичного відпочинку і оздоровлення у позаміських умовах, що спричинило процес пристосування житлових будинків місцевого населення для прийому відпочиваючих (прообраз малих пансіонатів і готелів), а також будівництво нових вілл (нагадували сучасні котеджі), пансіонатів та будинків відпочинку у кількох карпатських курортах. Забудова території новими об'єктами відпочинку ведеться стихійно.

Розпочинається *II етап* розвитку лижного спорту, що припадає на міжвоєнні роки. Територія Українських Карпат була поділена між Польщею, Чехословаччиною та Румунією, що спричинило нерівномірний розвиток туристичної інфраструктури. Основними ареалами розвитку виступали терени сучасних Сколівського й Турківського районів Львівської області, Надвірнянського району Івано-Франківської обл. та Перечинського й Великоберезнянського районів Закарпатської обл. Кращими лежцетарськими центрами в Українських Карпатах, згідно з рейтингом Карпатського лежцетарського клубу (КЛК був утворений у Львові у 1924 році [8]), на початку ХХ ст. стали курорти Славське, Розлуч і Сянки [9]. Головним лежцетарським центром в Карпатах залишається с. Славське Львівської області. Тут, а також у с. Ворохта та с. Космач Івано-Франківської області активісти КЛК регулярно організовують лижні змагання. Активна діяльність КЛК та інших клубів у рамках організації Українського Спортивного Союзу сприяє розширенню зони катання на лижах та розвитку інфраструктури для обслуговування туристів-лижників (рис. 2,3). Навколо с. Славське сформувався потужний лежцетарський район, що охоплював Верхню Рожанку, Лавочне, Тарнавку, Ялинкувате, Опорець, Кольне, Климець і Тухлю [10].

В Турківському районі також активно розвивається лижний туризм, стрибки з трампліну та санний спорт в таких відомих на той час курортних селищах, як Розлуч, Ясениця Замкова та Сянки. Зокрема, в Розлучі була розвинена житлова інфраструктура для прийому туристів: функціонувало 14 пансіонатів на 400 осіб і понад 60 приватних відпочинкових котеджів і вілл. Село одноразово могло прийняти до 2500 відпочиваючих. В цей період був розроблений своєрідний генплан розвитку курорту Розлуч, а також класифікація туристичної цінності Турківського району, що свідчить про планування розвитку туристичної інфраструктури району. Туристична інфраструктура Сколівського району та Надвірнянського району Івано-Франківської області на той час була краще розвинена.

Загалом, в Українських Карпатах в II періоді розвитку лижного спорту ще не існувало гірськолижних комплексів, як спеціально пристосованих і функціонально та технологічно об'єднаних споруд в одне ціле. В цей період в Карпатах переважала тенденція пристосування існуючих гірських поселень для розміщення відпочиваючих. Осередки розвитку лижного спорту на той час являли собою територію, де була можлива рекреаційна діяльність з поодинокими гірськими притулками для тимчасового розміщення лижників. В деяких поселеннях існували пансіонати і вілли для тривалого розміщення відпочиваючих, де могли зупинятися, в тому числі, і лижники. В той час як у світі на поч. XX ст. вже з'являються спеціальні споруди, призначені для прийому та обслуговування тільки гірськолижників (Шамоні у Франції, Санкт-Моріц у Швейцарії). Також характерним для тодішніх осередків зимового активного відпочинку в Карпатах була багатoproфільність – різні типи функціонального використання території (домінуючий оздоровчо-пізнавальний профіль експлуатації), обмежена номенклатура споруд та літньо-зимовий період експлуатації (влітку проводились походи, краєзнавчі екскурсії, прийом мінеральних вод, повітряних і водних ванн) [11].

Рис.2. Туристичний притулок масиві Свидовець біля г. Близниця (на висоті 1881м) Рахівський р-н Закарпатської обл. (фото Ю.Рочняка [3])

Рис.3. Гірський притулок КЛК у с. «Драгобрат» у Славське збудований у 1934 р. (архівне фото з альманаху КЛК [8])

Друга світова війна завдала значних руйнувань туристичній інфраструктурі регіону, порушила історично складений розподіл масових туристичних потоків і мережу туристичних шляхів. З огляду на рішучу протидію українського населення тоталітарній політиці СРСР, туризм в Карпатському регіоні в післявоєнний період перебував у стані цілковитого занепаду. І лише з 1960-х рр. статистично фіксується поживавлення масового туристичного інтересу до Українських Карпат. Відбувається активний розвиток

лижного спорту на Україні. Створюються добровільні спортивні товариства (ДСТ): “Динамо”, “СКА”, “Колос”, “Праця” та ін. Фізкультурно-масова робота поєднується зі спортом вищих досягнень [12].

III етап розвитку гірськолижних комплексів в Українських Карпатах («радянський період» - 1945-1990 рр.) характеризується розбудовою існуючих осередків гірськолижного туризму та формуванням гірськолижних комплексів (ГЛК) нового типу спортивно-оздоровчого профілю – сукупність спеціально пристосованих споруд для обслуговування тільки лижників, що розміщувались безпосередньо біля зони катання. Будівництво ГЛК відбувалось завдяки державній підтримці.

З кін. 1960 –х рр. вперше починає масштабно розбудовуватися гірськолижна інфраструктура (підйомники, житлова інфраструктура, заклади харчування, тренувально-навчальні бази) в Українських Карпатах. Найбільшого туристичного розвитку у 1970-х — 1980-х роках набуває селище Славське, коли тут було споруджено понад 10 витягів та засновано спортивні гірськолижні школи (новий тип спортивного закладу) для проведення міжнародних змагань СРСР. Зокрема в період з 1968 по 1990 рр. розвивається гірськолижний комплекс «Тростян», де споруджується 7 великих бугельних підйомників і канатна крісельна дорога довжиною майже 2700м [13]. Це була одна з найкращих на той час гірськолижних зон в СРСР (рис.4).

Рис. 4. Одна з найкращих гірськолижних зон в СРСР – гора Тростян в смт. Славське. Новозбудований крісельний підйомник (1976 р.) (сх. і фото з арх. фірми «Горізонт-АЛ» [14])

В середині 1960-х рр. у зв'язку з планами державного керівництва щодо проведення зимової Олімпіади в Українських Карпатах, виникла потреба у будівництві олімпійського містечка.

На той час в смт. Ворохта вже існувала база для тренування олімпійських спортсменів з лижного двоборства та стрибків з трампліну [15]. Проте потрібний був повноцінний комплекс для змагань із усіх зимових видів спорту. У 1967 р. київським проектним інститутом «Діпромісто» було розроблено генплан олімпійського селища на полонині Пожижевській (біля г. Говерла), проведено фінансові розрахунки і навіть виготовлено макет майбутнього комплексу, який був розрахований на одночасне проживання 3 тис. осіб. (рис. 5) [16].

Рис. 5. А – Схема розміщення проектного Олімпійського селища в територіально-планувальній структурі Українських Карпат;

Б – Макет Олімпійського селища на полонині Пожижевській (фото 1967 р. [16]);

В - Спортивно-готельна база «Заросляк» з 12-метровим трампліном для фрістайлу в смт. Ворохта-Завоєля, Надвірнянський р-н Ів.-Франківської обл. (фото Ю. Рочняка [3])

Загалом в цей період відбувався активний розвиток ГЛК. Розпочинається забудова ненаселених місць по заздалегідь розробленому генплану з метою створення єдиного комплексу-ансамблю вираженого спортивно-оздоровчого профілю (комплекс на горі Тростян, спортивний комплекс в Тисовці, комплекс у смт. Ворохта, Олімпійський комплекс на полонині Пожижевська). Забудова максимально наближається до гірськолижних трас. Вони розташовані поруч, формуючи єдиний ансамбль забудови. Для продовження сезону катання освоюються вищі відмітки рельєфу. Найбільшим рекреаційним осередком в цей період у Львівській області та загалом в Українських Карпатах залишається смт. Славське, в Закарпатській області – с. Вишка (г. Красія), в Івано-Франківській – смт. Ворохта. В той час як в світі інфраструктура гірськолижних комплексів розвивається значно масштабніше у зв'язку з кращими економічно-соціальними умовами.

IV етап: Український період розвитку ГЛК (1991р. – 2008р.) характеризується популяризацією гірських лиж серед широких мас населення як способу активного відпочинку. Явище масового гірськолижного туризму, яке в світі вже поч. з 1940-х рр. стало дуже поширеним, в Україні почало набирати нових оборотів. Це створює хвилю розбудови житлової та торгово-розважальної інфраструктури поблизу існуючих гірськолижних зон та будівництво багатoproфільних комплексів спортивно-оздоровчого та розважального профілю. На сучасному етапі змінюється підхід до проектування та експлуатації гірськолижних комплексів (проводиться комплексне передпроектне дослідження території, розробляється детальна поетапна програма розвитку території з використанням геоінформаційних систем (ГІС), при експлуатації застосовуються сучасні системи снігонапilenня, сніготромбувальної техніки, освітлення трас). Використовуються нові неосвоєні гірські масиви Карпат: масив полонини Боржава (с. Пилипець – з 2000р., с. Подобовець, с. Ізки) Закарпатської області, с. Плав'є (ГЛК «Плай») та с. Волосянка (ГЛК «Захар Беркут») Львівської області, с. Поляниця (ГЛК «Буковель» - з 2001р.) Івано-Франківської області, с. Мигове (ГЛК «Мигово») Чернівецької області. Стихійно розбудовуються і розширюються гірськолижні комплекси в ур. Драгобрат, та смт. Славське. З 2001р.- до сьогодні, єдиний гірськолижний комплекс в Українських Карпатах, який розвивається за єдиним генеральним планом – це ГЛК «Буковель» в с. Поляниця Яремчанської міськради Івано-Франківської області (рис. 6).

З поч. 1990-х рр. будівництво гірськолижних комплексів в Українських Карпатах проводилося під впливом нестабільної економічної ситуації в країні і характеризувалося стихійністю забудови без єдиної концепції розвитку зимової рекреації. В основному, переважала тенденція до розширення та ущільнення

забудови туристичною інфраструктурою в прилеглих до комплексів населених пунктах. Загалом гірськолижний потенціал карпатських схилів використовується не раціонально - відбувається перенасичення курортів з розвиненою інфраструктурою (курорт «Буковель»), в той час як є ще території, які потребують рекреаційного освоєння, що допоможе вирівняти рекреаційне навантаження на природні екосистеми Карпат (полонина Руна, Перечинський район Закарпатської області, територія довкола смт. Славське та ін.). В IV періоді почалося освоєння гірськолижних схилів в Чернівецькій області (с. Мигове, с. Горбово).

Рис. 6. Схема трас гірськолижного комплексу «Буковель»

Останній *V етап* розвитку гірськолижних комплексів в Українських Карпатах розпочався з 2008-2009 рр. і триває до сьогодні та характеризується освоєнням території в приміській зоні великих міст на висоті 150-500м над рівнем моря (с. Бояни Чернівецька обл., с. Поляна Львівська обл.). Цей новий тип ГЛК, що знаходиться в зоні 20-30 хв. транспортної доступності від великого міста стає осередком сімейного короточасного відпочинку. Через невеликий перепад рельєфу влаштування ГЛК потребує проведення додаткових інженерно-підготовчих заходів. Зокрема, при будівництві зони катання в с. Поляна, проводились земляні насипні роботи для збільшення перепаду висот на схилі.

Зараз спеціалістами ведуться пошуки створення штучних технічних споруд, які б давали можливість спуску і без наявності природного перепаду рельєфу, що надасть можливість створення невеликих ГЛК для цілорічного використання безпосередньо в містах з застосуванням сучасних систем штучного снігонапилення.

Список літератури:

1. Максимов О.Г. Горно-рекреационные комплексы / Максимов О.Г., Ополовникова Е.А. – М.: Стройиздат, 1981. – С. 5;
2. Петранівський В. Л. Галицька карпатська туристська інфраструктура: історичний аспект (друга половина XIX ст. - 1939 рік) / Петранівський В. Л. // Франкова криниця. - 2004. - № 38-39 (1034- 1035). – С. 4;
3. Карашецький Я. З. Формування архітектури будівель гірських туристичних притулків / Я. З. Карашецький, Ю. А. Рочняк // Архітектура : [збірник наукових праць] № 674 – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 72–79. Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/18555>;
4. Иван Боберский — духовный отец украинского спорта [Електронний ресурс]
Режим доступу: <http://mf-time.ru/drugoe/ivan-boberskij-duhovnyj-otec-ukrainskogo-sporta.html>
5. Заставний Ф.Д. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник / Заставний Ф.Д., Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. - К.: Знання, 2006. - 575 с.
Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/petranivsky1.htm;
6. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spizu, Orawie i Slasku Cieszynskim/ Orłowicz M. - Lwow, 1914 – С. 233.;
7. Orłowicz M. Co zwiedzac w Galicji?/ Wskazowki dla turystow/ Orłowicz M. – Lwow, 1913 – С. 15.;
8. Лисяк О. Альманах КЛК 1924-1984. Львів – Munchen – New York.// Лисяк О., Гавриляк Р., Гнатківський В., Купчинський Ю., Слупчинський О.// Видавництво Карпатського лещетарського клубу, -Нью-Йорк, 1989р. – С.16, 31.;
9. Рутинський М.Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України/ Рутинський М.Й., Стецюк О.В. - Чернівці : Книги-XXI, 2008. – С.68, 70;
10. Коростів туристичний. З історії туризму на Сколівщині [Електронний ресурс]/ Офіційний сайт Національного природного парку «Сколівські Бескиди». Режим доступу: <http://skole.org.ua/korostiv2.html>
11. Шульга Г.М. Архітектурно-планувальна організація гірськолижних комплексів (на прикладі Українських Карпат): дис. на здобуття вченого ступеня кандидата архітектури: 18.00.02 / Шульга Геннадій Михайлович. – Київ, 1990. – С. 20- 21;
12. Базилевич Н. М. Лижний спорт: навчально-методичний посібник / Базилевич Н. М./ - Переяслав-Хмельницький, 2010р. – 161 с.;

13. Лавитський А. Як створювався Тростян / Лавитський А., Радигіна К. // Техніка молодіжи N 1. - 1979.
14. Режим доступу: <http://horizont-al.com/index.php?id=104&tab=68>;
15. Офіційний сайт міста Яремче [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://yaremche.org/district/52>;
16. Б. Скаврон. Втрачена олімпіада// Галицький кореспондент [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/node/3484>.

Аннотация

В статье определены основные исторические этапы формирования современной системы горнолыжных комплексов в Украинских Карпатах. Проведенный детальный анализ факторов, которые влияли на развитие горнолыжных комплексов и охарактеризованы особенности каждого исторического этапа на территории Украинских Карпат по сравнению с эволюционными процессами развития таких комплексов в мировой практике проектирования. Определены основные предпосылки формирования современной системы горнолыжных комплексов в Украинских Карпатах.

Annotation

In this article the main historical stages of the modern system of ski resorts in the Ukrainian Carpathians are determined. The detailed analysis of the factors that influenced the development of ski resorts is held and the characteristics of each historical stage in the territory of the Ukrainian Carpathians compared to the evolutionary processes of these complexes in urban planning in the world are described. The basic preconditions of the formation of the modern ski resorts in the Ukrainian Carpathians are specified.